

Kokeellinen keskustelunanalyysi

Melisa Stevanovic & Mikko Kahri

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Abstrakti

Keskustelunanalyysi on osoittanut vahvuutensa ihmisten luonnollisissa tilanteissa tapahtuvan kasvokkaisen vuorovaikutuksen erittelemisessä. Viime vuosina monet keskustelunanalyysin piirissä toimivat tutkijat ovat kuitenkin ryhtyneet soveltamaan tutkimuksissaan kokeellista menetelmää. Tämä artikkeli esittelee tähän mennessä tehtyjä ja parhaillaan tekeillä olevia tutkimuksia, joissa keskustelunanalyysia ja kokeellista menetelmää on yhdistetty toisiinsa. Yksi tapa tehdä tämä on rakentaa tutkimusasetelmia, joissa ääni- ja videotallennettua vuorovaikutusaineistoa käytetään kokeiden ärsykkeinä. Näissä lähestymistavoissa keskustelunanalyttisen tutkimustiedon rooli on enemmän teoreettinen kuin metodinen: siitä voidaan johtaa hypoteeseja empiiriselle tutkimukselle sekä apuvälineitä empiiristen havaintojen tulkitsemiseen. Toisaalta kokeellista keskustelunanalyysia voidaan toteuttaa siten, että vuorovaikutusaineistoa tuotetaan kokeellisesti – joko luonnollisissa tilanteissa, esimerkiksi rikkomiskokeiden avulla, tai laboratoriossa, jolloin vuorovaikutuksen ominaispiirteisiin yleensä pyritään vaikuttamaan erilaisin tehtävänannoin. Näissä tutkimuksissa keskustelunanalyttistä tutkimustietoa voidaan hyödyntää ei vain teoreettisesti, vaan myös metodisesti, esimerkiksi vuorovaikutusilmiöiden luokittelussa. Artikkelin korostaa kokeellisen keskustelunanalyysin mahdollisuuksia toimia siltana sosiaalisten käytänteiden tutkimuksen ja muiden tieteenalojen piiristä nousevien, vuorovaikutusta koskevien kysymysten välillä.

ASIASANAT: Etnometodologia, keskustelunanalyysi, kokeellinen tutkimus, metodologia.

Johdanto

Keskustelunanalyysi on 1960-luvulla Harold Garfinkelin (1917–2011) etnometodologiasta ja Erving Goffmanin (1922–1982) dramaturgisesta sosiologiasta kasvanut laadullisen tutkimuksen perinne, joka alkujaan edusti radikaalia irtiottoa aikansa deduktiivisesta yhteiskuntateoreettisesta

ajattelusta ja kokeellisesta tutkimusparadigmasta. Keskustelunanalyysin keskeinen lähtökohta on ajatus luonnollisissa tilanteissa tapahtuvasta kielenkäytöstä ja muusta sosiaalisesta käyttäytymisestä toimintana, joka on oleellisilta osin järjestäytyntä. Tavoitellessaan yhteistä ymmärrystä vuorovaikutuksen osallistujien nähdään tukeu-

tuvan erilaisiin tunnistettaviin vuorovaikutuskäytänteisiin. Näiden eräänlaisten näkymättömien normien selvittäminen ja kuvaaminen on aina ollut keskustelunanalyttisen tutkimuksen päätehtävä. Tämä näkyy jo tutkimusalan pioneerin Harvey Sacksin (1935–1975) keskustelunanalyysia käsittelevän luentosarjan ensimmäisestä luennotta vuodelta 1964, jonka otsikko on *Rules of Conversational Sequence*, ”Keskustelusekvenssin säännöt” (Sacks 1992, 3–11).

Teorialähtöisyyden sijasta keskustelunanalyysissa ensisijaisen huomion kohteena ovat keskustelun osallistujien – kompetenttien kulttuurimme ja yhteiskuntamme jäsenten – oma suuntautuminen siihen, mikä vuorovaikutuksessa on milloinkin merkityksellistä. Keskustelunanalyysin kulmakivi on niin sanottu ”seuraavan vuoron todistusmenetelmä” (*next turn proof procedure*), eli ajatus siitä, että seuraava puhuja tekee omassa vuorossaan näkyväksi sen, kuinka tämä on tulkinnut edellisen puhujan vuoron (Sacks ym. 1974, 728). Kuitenkin kysymys niistä nimenomaisista seikoista, jotka kussakin tilanteessa tekevät puhujan käyttäytymisen tunnistettavaksi tietynlaisena toimintana, jää tällaisessa tarkastelussa avoimeksi (Heritage 2012). Ihmiset voivat myös ymmärtää toisiaan ”strategisesti” väärin, vaikka he olisivat vallan hyvin tajunneet vuorovaikutuskumppaninsa todelliset päämäärät (Goodwin & Goodwin 1987, 4), jolloin seuraavan vuoron todistusmenetelmä ei välttämättä kerro vuorovaikutuksesta sitä, mikä siinä on oleellista.

Seuraavan vuoron todistusmenetelmän ohella keskustelunanalyttisten väitteiden tekemisessä tukeudutaan tapausten väliseen vertailuun (Haakana ym. 2009). Tutkimuksen kohteena olevista vuorovaikutusilmiöistä pyritään yleensä keräämään lukuisia esimerkkejä. Niiden ryhmitteleminen perustapauksiin ja poikkeustapauksiin tarjoaa tutkijalle mahdollisuuden selvittää, ovatko poikkeustapauksetkin järjestyneet siten, että

perustapauksia selittävien näkymättömien normien olemassaolo voidaan havaita myös niistä. Keskustelunanalyysissa ei kuitenkaan yleensä systemaattisesti kontrolloida sitä, missä määrin tiettyyn kokoelmaan päätyneet aineistoesimerkit kattavat kyseiseen vuorovaikutusilmiöön liittyvää käyttäytymisen kirjoja. Ja koska tutkimuksen kohteena olevat vuorovaikutusilmiöt esiintyvät aina yhdessä lukuisien muiden vaikeasti vakioitavien ilmiöiden kanssa, on joskus vaikea päästä käsiksi tutkimuksen kohteena olevaan ilmiöön. Jokainen tapaus on yleensä jollakin lailla erilainen kuin muut tapaukset, mikä vaikeuttaa analyttisten väitteiden tekemistä sekä herättää epäilyksiä siitä, ovatko tutkimuksen kohteena olevien vuorovaikutusilmiöiden pääpiirteet todella niitä, joiden niiden väitetään olevan.

Monet niistä kysymyksistä, joiden selvittämiseen keskustelunanalyysi ei sovellu, ovat tutkittavissa kokeellisella menetelmällä. Kokeellisella menetelmällä on pitkä historia luonnontieteissä. Sitä hyödynsi aikanaan kuuluisissa tutkimuksissaan jo Galileo Galilei (1564–1642), ja menetelmään liittyviä tilastollisen päättelyn keinoja ovat sittemmin kehittäneet muiden muassa Charles S. Peirce (1839–1914) ja Ronald Fisher (1890–1962). Kokeellista menetelmää hyödyntävässä empiirisessä tutkimuksessa testataan olemassa olevia teorioita ja niistä johdettuja hypoteeseja selvittäen, saavatko ne kokeista tukea vai eivät (ks. myös Ylikoski tässä numerossa). Havainnollistaessaan sitä, mitä yksittäisten muuttujien manipulointi saa aikaan verrattuna tilanteisiin, joissa tällaista manipulointia ei ole, kontrolloidut kokeet antavat mahdollisuuden selvittää ilmiöiden syy-seuraus-suhteita. Satunnaistamisen avulla kokeissa minimoidaan ylimääräistä vaihtelua aiheuttavien tekijöiden vaikutukset, samalla kun kiinnostuksen kohteena oleville ilmiöille tarjoutuvia vaihtoehtoisia selityksiä suljetaan pois kontrolliasetelmien avulla (Hacking 1988). Kokeellisten tutkimusten toistettavuus tarjoaa myös mahdollisuuden tarkistaa

aiemmin saatuja tutkimustuloksia (Burman ym. 2010).

Samalla kun kokeellinen menetelmä tarjoaa tehokkaan tavan tehdä empiiristä tutkimusta, sen rajoitteet ovat myös ilmeisiä. Menetelmä toimii hyvin tilanteissa, joissa tutkitaan esimerkiksi elotoman maailman lainalaisuuksia; kuten amerikkalainen astronautti Harlow Shapley (1964, 43) on todennut, fysiikan lait pätevät kaikkialla. Eri asia kuitenkin on, kun kokeellisella menetelmällä tutkitaan inhimillistä toimintaa, johon vaikuttavat aina tilanteen laajempi konteksti ja sen subjektiivinen merkitys toimijalle, samoin kuin monet moraaliset ja eettiset näkökulmat. Niinpä inhimillinen toiminta voi olla laboratoriossa hyvin erilaista kuin luonnollisissa tilanteissa (Levitt & List 2007). Hypoteeseihin sekä deduktiiviseen päättelyyn nojautuvaa kokeellista tutkimusta on lisäksi arvosteltu liiallisesta tukeutumisesta vallitseviin teorioihin sen sijaan, että oltaisiin avoimesti kiinnostuneita tosielämän ilmiöistä ja lainalaisuuksista; tätä ajatusta ovat keskustelunanalyttikoiden ohella korostaneet viime vuosisadan puolivälin behavioristit ja myöhempien vuosikymmenien eturivin sosiaalipsykologit (ks. esim. Harré 1997).

Vuorovaikutuksen tutkimuksen näkökulmasta on ilmeistä, ettei luonnollisten vuorovaikutustilanteiden dynamiikkaa voida kovinkaan suurelta osin säilyttää koetilanteissa. Tästä huolimatta monet keskustelunanalyysin piirissä toimivat tutkijat ovat viime vuosina ryhtyneet soveltamaan kokeellista menetelmää kokonaisvaltaisemman ymmärryksen saavuttamiseksi sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvasta toiminnasta ja sen lainalaisuuksista. Siinä missä keskustelunanalyttisen lähestymistavan etu on sen aineistolähtöisessä sensitiivisyydessä vuorovaikutusilmiöiden hienovaraista dynamiikkaa kohtaan, kokeellinen tutkimus tarjoaa mahdollisuuden kontrolloitujen ja systemaattisten havaintojen tekemiseen, vuorovaikutusilmiöiden syy-seuraus-suhteiden

selvittämiseen sekä laajemmalti yleistettävien tutkimustulosten saamiseen.

Keskustelunanalyysia ja kokeellista menetelmää voidaan yhdistää toisiinsa monella eri tavalla. Yhtäältä voidaan rakentaa tutkimusasetelmia, joissa ääni- ja videotallennettua vuorovaikutusaineistoa käytetään kokeiden ärsykkeinä. Tällainen vuorovaikutusaineisto voi olla luonnollista tai sitä voidaan muokata spesifien tutkimuskysymysten edellyttämällä tavalla. Näissä lähestymistavoissa keskustelunanalyttisen tutkimustiedon rooli on ennemmin teoreettinen kuin metodinen: siitä voidaan johtaa hypoteeseja empiiriselle tutkimukselle sekä apuvälineitä empiiristen havaintojen tulkittamiseen. Toisaalta kokeellista keskustelunanalyysia voidaan toteuttaa siten, että vuorovaikutusaineistoa tuotetaan kokeellisesti. Sitä voidaan tuottaa joko luonnollisissa tilanteissa, esimerkiksi *rikkomiskokeiden* avulla, joissa rikotaan arkipäiväisen kanssakäymisen kirjoittamattomia sääntöjä, tai laboratoriossa, jolloin vuorovaikutuksen ominaispiirteisiin yleensä pyritään vaikuttamaan erilaisin tehtävänannoin. Näissä tutkimuksissa keskustelunanalyttista tutkimustietoa voidaan hyödyntää ei vain teoreettisesti, vaan myös metodisesti, esimerkiksi vuorovaikutusilmiöiden luokittelussa.

Tämä artikkeli esittelee tähän mennessä tehtyjä ja parhaillaan tekeillä olevia tutkimuksia, joissa keskustelunanalyysia ja kokeellista menetelmää on yhdistetty toisiinsa. Seuraavassa käsittelemme edellä mainittuja erilaisia kokeellisen keskustelunanalyysin muotoja yksitellen.

Vuorovaikutusaineistojen käyttäminen kokeiden ärsykkeinä

Ensimmäinen esittelemämme tapa yhdistää keskustelunanalyysia ja kokeellista menetelmää on rakentaa tutkimusasetelmia, joissa vuorovaiku-

tusaineistoa käytetään kokeiden ärsykkeinä. Tällaisen lähestymistavan taustaoletus on, että kaikki ihmiset – niin vuorovaikutustutkijat kuin ketkä tahansa muutkin – ovat tottuneet ja harjaantuneet havainnoimaan ja tulkitsemaan toistensa sosiaalisen käyttäytymisen hienovaraisimpiakin vivahteita jatkuvasti. Jos näin ei olisi, he eivät kykenisi toimimaan sosiaalisessa ympäristössään aiheuttamatta toistuvasti ongelmia itselleen ja muille. Niinpä tutkimuksissa, joissa koehenkilöille näytetään vuorovaikutusaineistoa, heidän oletetaan havainnoivan ja tulkitsevan vuorovaikutuksen osallistujien toimintaa ikään kuin he itsekin olisivat osallisena tähän tilanteeseen. Kuitenkin luonnollisesta, elävästä vuorovaikutustilanteesta poiketen koehenkilöt voivat jo ennalta luottaa siihen, etteivät vuorovaikutuksen osallistujat tule kohdistamaan puhettaan heille. Tämä on tärkeää huomioida joidenkin tutkimustulosten tulkinnaissa. Osassa niitä tutkimuksia, joissa vuorovaikutusaineistoja käytetään kokeiden ärsykkeinä, tutkimuksen koehenkilöiden ei tarvitse millään tavoin eksplikoida tekemiään tulkintoja, vaan tutkijat tekevät niistä päätelmiään epäsuorasti, erilaisten mittauksen avulla. Toisissa tutkimuksissa taas koehenkilöitä pyydetään arvioimaan vuorovaikutuksen osallistujien toiminnan eri aspekteja video- ja äänitallenteiden perusteella.

Luonnolliset vuorovaikutusaineistot

Monissa tutkimuksissa kokeiden ärsykkeinä käytettävät vuorovaikutusaineistot otetaan luonnollisesta vuorovaikutusaineistosta sellaisenaan. Seuraavaksi käsittelemämme esimerkit tällaisista tutkimuksista koskevat kahta laajempaa aihealuetta: vuorottelua ja vuorovaikutuksen osallistujien välistä dynamiikkaa.

Vuorottelun mekanismi on keskustelunanalyysin merkittäviä tutkimuskohteita, jota keskustelunanalyysin uranuurtajat Harvey Sacks, Emanuel Schegloff ja Gail Jefferson kuvasivat klassisessa artikkelissaan jo vuonna 1974. He kiinnittivät huomiota keskustelun sujuvuuteen: yleensä yksi puhuu kerrallaan, eikä hiljaisuuksia tai päällekkäispuhuntaa tavallisesti esiinny kuin lyhytkestoisesti. Kuinka siis keskustelijat ratkaisevat, kuka puhuu ja milloin? Kirjoittajat osoittivat vuorovaikutuksen osallistujien suuntautuvan niin sanottuihin siirtymän mahdollistaviin kohtiin (*transition relevance place*), joissa puhuja voi periaatteessa vaihtua. Koordinoidut puhujavaihdokset perustuvat siihen, että vuorovaikutuksen osallistujat jatkuvasti analysoivat toistensa puheenvuoroja niiden siirtymän mahdollistavia kohtia ennakkoiden. Kuitenkin kysymys siitä, miltä pohjalta keskustelun osallistujat tunnistavat toistensa puheenvuorojen siirtymän mahdollistavia kohtia, on herättänyt keskustelua. Vaikka keskustelunanalyttisessä tutkimuksessa on saatu runsaasti tietoa siitä, kuinka erilaiset kielelliset, keholliset ja puheen ”musiikilliset” eli *prosodiset* käytänteet auttavat tässä tehtävässä (Rossano 2012; Selting 1996), silti kysymys eri käytänteiden suhteellisesta painoarvosta on jäänyt näissäkin tutkimuksissa pitkälti avoimeksi.

Kokeellisessa tutkimuksessaan Jan Peter De Ruiter, Holger Mitterer ja Nick Enfield (2006) tarttuivat mainittuun kysymykseen. He tarkastelivat sanallisten ja prosodisten vihjeiden merkitystä sen ennakoimiselle, onko puhuja viemässä toimintaansa päätökseen. Kun tutkijat antoivat koehenkilöiden kuunneltavaksi äänitallennettuja luonnollisia keskusteluja, havaittiin, että he pystyivät tunnistamaan puheenvuoron siirtymän mahdollistavia kohtia samalla tarkkuudella kuin vuorovaikutuksen osallistujat yleensä. Myös vertailuasetelmassa, jossa keskustelusta voitiin erottaa sanat, mutta sävelkorkeus oli kauttaaltaan sama, koehenkilöt saattoivat ongelmitta erottaa ne hetket, jolloin puhuja oli tulossa vuoronsa loppuun. Kuitenkin päinvastaisessa kontrolli-asetelmassa, jossa keskustelusta voitiin erottaa sävelkulut, mutta sanat oli muutettu tunnistamattomiksi, koehenkilöiden kyky tunnistaa siirtymän

Kokeellisessa tutkimuksessaan Jan Peter De Ruiter, Holger Mitterer ja Nick Enfield (2006) tarttuivat mainittuun kysymykseen. He tarkastelivat sanallisten ja prosodisten vihjeiden merkitystä sen ennakoimiselle, onko puhuja viemässä toimintaansa päätökseen. Kun tutkijat antoivat koehenkilöiden kuunneltavaksi äänitallennettuja luonnollisia keskusteluja, havaittiin, että he pystyivät tunnistamaan puheenvuoron siirtymän mahdollistavia kohtia samalla tarkkuudella kuin vuorovaikutuksen osallistujat yleensä. Myös vertailuasetelmassa, jossa keskustelusta voitiin erottaa sanat, mutta sävelkorkeus oli kauttaaltaan sama, koehenkilöt saattoivat ongelmitta erottaa ne hetket, jolloin puhuja oli tulossa vuoronsa loppuun. Kuitenkin päinvastaisessa kontrolli-asetelmassa, jossa keskustelusta voitiin erottaa sävelkulut, mutta sanat oli muutettu tunnistamattomiksi, koehenkilöiden kyky tunnistaa siirtymän

mahdollistavia kohtia heikkeni merkittävästi. Tältä pohjalta kirjoittajat päätyivät korostamaan symbolisen informaation keskeisyyttä keskustelun vuorottelun sujuvuudessa, samalla kun he esittivät, ettei prosodially ole tästä näkökulmasta merkitystä. Tätä väitettä ovat tosin sittemmin kritisoineet Rebecca Hughes ja Beatrice Szczepek Reed (2011), joiden mukaan prosodian merkitys vuorottelun kannalta tulee ilmeiseksi vasta silloin, kun sen yhteydessä esiintyy koko joukko kielellistä, kehollista ja kontekstuaalista informaatiota, eikä sitä siksi voida tutkia käyttäen aineistona pelkkiä äänitallenteita. Lisäksi on olemassa uudempaa kokeellista näyttöä siitä, että tietynlaisissa toimintakonteksteissa, esimerkiksi luetaessa esineitä tai asioita vuorovaikutuskumppanille, intonaatiolla on merkittävä rooli siirtymän mahdollistavien kohtien tunnistamisessa (Barthel 2014).

Siirtymän mahdollistavia kohtia ovat tutkineet myös Lotta Hirvenkari ja hänen työtoverinsa (2013), jotka pyrkivät selvittämään, kuinka kahden hengen keskustelua videolta seuraavat koehenkilöt suuntautuvat puhujien siirtymän mahdollistaviin kohtiin. Koehenkilöiden katsellessa vuorovaikutusta heidän silmänliikkeensä tallennettiin infrapunakameralla. Vertailuasetelmissa video esitettiin koehenkilöille ilman ääntä, tai he kuulivat osallistujien keskustelun äänitallenteelta samalla kun heille näytettiin paikallaan olevaa kuvaa puhujista. Perusasetelmassa koehenkilöiden todettiin seuraavan katseellaan kulloistakin puhujaa. Näin tapahtui myös molemmissa vertailuasetelmissa, vaikkakin vähäisemmässä määrin ja pidemmällä viiveellä. Tutkijoiden odotusten vastaisesti koehenkilöt eivät kuitenkaan siirtäneet katsettaan seuraavaan puhujaan ennakoivasti, vaan vasta kunkin puhujanvaihdoksen jälkeen. Tutkimuksen tulokset *eivät* näin ollen tue ajatusta siitä, että kahden hengen keskustelua videolta seuraava henkilö suuntautuisi omassa toiminnassaan vuorovaikutuksen osallistujien puheenvuorojen siirtymän mahdollistaviin kohtiin. On

kuitenkin olemassa viitteitä siitä, että siirtymän mahdollistavien kohtien ja keskustelua seuraavan henkilön katsekäyttäytymisen välillä on merkittävä yhteys silloin, kun keskustelua seuraava henkilö on itse läsnä vuorovaikutustilanteessa sen kolmantena osapuolena (Holler & Kendrick 2015). Tällöin hän on yksi mahdollinen henkilö otamaan keskustelussa seuraavan puheenvuoron, jolloin on luonnollista, että hän myös osallistuu keskustelun seuraamiseen aktiivisemmin kuin pelkkä keskustelun sivustaseuraaja tekisi.

Toinen laajempi aihealue, jonka piirissä keskusteluanalyttikot ovat viime aikoina kehittäneet kokeellista tutkimusta, liittyy vuorovaikutuksen osallistujien hetki hetkeltä rakentuvaan suhteeseen. Timothy Learyn (1957) ja hänen tutkijatovereidensa kehittämässä *interpersoonallisessa teoriassa* – jota myöhemmin on kehittänyt eteenpäin esimerkiksi Donald Kiesler (1983) – esitetään, että sosiaalisen vuorovaikutuksen erilaisia ilmenemismuotoja voidaan tehokkaimmin kuvata kahden ulottuvuuden avulla. Ensimmäinen näistä liittyy ihmisen perustarpeeseen liittyä yhteen toisten kanssa (*communio*). Tämän ulottuvuuden yhdessä ääripäässä on vihamielisyys, ja toisessa myötäeläminen, ystävällisyys ja empatia, joista käytämme yleistermiä *affiliaatio*. Toinen ulottuvuus taas liittyy ihmisen perustarpeeseen toimia (*agency*). Tämän ulottuvuuden yhdessä ääripäässä on alistuminen, ja toisessa kontrolli, valta ja auktoriteetti, joihin viittaamme käsitteellä *dominanssi*.

Sekä affiliaatio että dominanssi ovat keskusteluanalyysin tärkeitä tutkimuskohteita. Mikä tarkalleen ottaen on se, mikä milloinkin välittää vaikutelmaa vuorovaikutuksen osallistujan empaattisesta myötäelämisestä siihen, mitä hänen vuorovaikutuskumppaninsa kertoo? Mistä taas syntyy vaikutelma välinpitämättömyydestä, ”päällepäsmäroimisestä” tai passiivisesta, vihamielisestä alistumisesta? Vaikka nämä ilmiöt

ovat kiinnostavia, niiden hetki hetkeltä etenevä analysointi laajasta vuorovaikutusaineistosta on valtavan työlästä, ellei jopa mahdotonta. Esimerkiksi affiliaation kulloisenkin määrän selvittäminen edellyttäisi, että tutkijoilla olisi tietoa kaikkien mahdollisten kielellisten ilmausten, prosodisten rakenteiden, kasvonilmeiden, eleiden ja kehon asentojen välittämistä affiliaation määrästä. Kaiken lisäksi ne vaihtelisivat riippuen siitä, kuinka yksittäiset käyttäytymispiirteet sijoittuvat vuorovaikutuksen laajempiin toimintajaksoihin eli sekvensseihin. Lisäksi tutkijoilla pitäisi vieläpä olla ennakkokäsitys eri vuorovaikutusresurssien suhteellisista painoarvoista. Ihmisillä kuitenkin on intuitiivinen kyky muodostaa kokonaiskäsitys siitä affiliaation määrästä, jota vuorovaikutuksen osallistujat toisilleen ilmaisevat: onhan vuorovaikutuksessa alinoma arvioitava, onko osallistujien välinen suhde toivotunlainen, vai ovatko korjausliikkeet tarpeen. Niinpä tutkijankin voi olla mielekästä luottaa tähän ihmisten intuitiiviseen kykyyn. Esimerkiksi Anssi Peräkylän ja hänen työtovereidensa (ilmestyy) tuoreessa tutkimuksessa osallistujille näytettiin videotallennettua, jo kertaalleen keskustelunanalyttisesti tutkittua tarinankerronta-aineistoa ja pyydettiin heitä arvioimaan kuulijoiden ilmaisemaa affiliaation määrää sekä ilmaisemaan arvionsa numeerisesti. Näin tutkijat pääsivät tarkistamaan, että heidän aikaisemmat keskustelunanalyttiset havaintonsa todella koskivat juuri niitä tekijöitä, joita ihmiset myös intuitiivisesti pitivät affiliaation vaikutelman kannalta keskeisimpinä.

Vuorovaikutuksen osallistujien hetki hetkeltä ilmaiseman dominanssin määrittäminen on vähintään yhtä vaikeaa kuin affiliaation, mutta on kysymyksenasetteluja, joiden näkökulmasta tällainen voi olla tarpeen. Olemme aiemmin esittäneet ajatuksen puheenvuorojen tarkastelemisesta siitä näkökulmasta, millaista toimijuutta puhujat milloinkin implikoivat, ja korostaneet prosodian tarjoamia mahdollisuuksia vuorovaikutuksen

osallistujille säädellä hienovaraisesti omien puheenvuorojensa ilmaisemaa toimijuuden määrää suhteessa edellisen puhujan vuoroon (Stevanovic & Kahri 2011). Tulevaisuudessa kysymystä siitä, millä tavoin tällainen prosodinen toimijuuden säätely tarkalleen ottaen tapahtuu, olisikin mahdollista tutkia arvioimalla vuorovaikutuksen osallistujien dominanssin määrää vastaavalla tavalla kuin edellä mainitussa affiliaatiota koskevassa tutkimuksessa.

Viime vuosina on noussut varteenotettavaksi vaihtoehdoksi myös affiliaation ja dominanssin yhtäaikainen hetki hetkeltä tapahtuva arvioiminen, mikä tapahtuu siten, että vuorovaikutuksen arvioija liikuttaa joystick-ohjainta affiliaatio- ja dominanssiulottuvuuksien muodostamassa nelikentässä (Lizdek ym. 2012). Tämä säästää aikaa ja rahaa sekä on teoreettisinkin perustein mielekästä – joutuvathan myös vuorovaikutuksen osallistujat arvioimaan keskinäisen suhteensa molempia ulottuvuuksia samanaikaisesti.

Vuorovaikutusaineistojen muokkaaminen kokeita varten

Seuraavaksi käymme läpi kokeellisia tutkimusasetelmia, joissa koehenkilöille esitetään luonnollisista vuorovaikutusaineistoista muokattuja ärsykeitä. Tällä tavoin tutkimus voidaan kohdistaa tarkemmin juuri niihin vuorovaikutusilmiöihin, jotka ovat kulloisenkin tutkimuskysymyksen kannalta relevantteja, samalla kun päästään kontrolloimaan myös ilmiön esiintymiskontekstia. Vaikka vuorovaikutusaineiston näkökulmasta tutkimuksen ekologisen validiteetin eli tosielämän vastaavuuden suhteen tehdään kompromisseja, muokkauksen avulla pyritään kuitenkin saamaan lisätietoa nimenomaan sellaisista ilmiöistä, joihin on alun perin päästy käsiksi luonnollisen vuorovaikutusaineiston laadullisen ja induktiivisen tarkastelun kautta. Näin ilmiöiden tarkemmasta luonteesta päästään tekemään laajempia yleistyksiä. Seuraavaksi käsittelemämme tutki-

mukset kohdistuvat jälleen kahteen laajempaan aihealueeseen: hiljaisuuden kokemiseen sekä toimintojen muotoilemiseen ja tunnistamiseen vuorovaikutuksessa.

Keskusteluanalyysin keskeisimpiä ajatuksia on, että puheenvuorot ennakoivat seuraavia puheenvuoroja, joista toiset voivat kuitenkin edistää ensimmäisen puhujan tavoitteita ja tarkoituksia paremmin kuin toiset. Jos esimerkiksi ensimmäinen puheenvuoro on ehdotus, se kutsuu vuorovaikutuskumppania joko hyväksymään tai torjumaan sen, mutta nämä vaihtoehdot eivät ole samanarvoisia: ehdotuksen hyväksyminen on odotustenmukaista eli *preferoitua* ja sen torjuminen on odotustenvastaista eli *preferoimatonta* (Schegloff 2007, 58–96). Preferoitujen vuorojen piirteisiin kuuluu, että ne tuetaan välittömästi edeltävän vuoron jälkeen, kun taas preferoimattomat vuorot usein esitetään viivytellen sekä muotoillaan monipolvisiksi sellitelyiksi. Vuoronvaihtojen väliset hiljaisuudet ovat tästä näkökulmasta siis nähtävissä merkiksi jonkinlaisesta edellistä puheenvuoroa koskevaasta ongelmallisuudesta. Samalla kun ne antavat ymmärtää, että seuraavan puhujan toiminta tulee suurella todennäköisyydellä olemaan preferoimatonta, ne antavat ensimmäiselle puhujalle myös mahdollisuuden korjata edeltävää puheenvuoroaan: hän voi esimerkiksi vetää ehdotuksensa takaisin, tai muuttaa sitä sellaiseksi, että toisen on se helpompi hyväksyä. Toisaalta hiljaisuuden kokemisessa on tutkimusten mukaan myös merkittäviä kulttuurieroja (Scollon & Scollon 1981; Tannen 1984; Tannen & Savile-Troike 1985). Esimerkiksi verkkaisesti puhuvien suomalaismiesten keskusteluissa siedetään huomattavan pitkiä hiljaisuuksia (Lehtonen & Sajavaara 1985), kun taas runsaasti päällekkäispuhunutta harrastavien New Yorkin juutalaisten keskusteluissa hiljaisuus tulkitaan helposti merkiksi keskustelukumppanin epäsosiaalisuudesta ja välinpitämättömyydestä (Tannen 1985).

Kokeellisessa tutkimuksessaan Felicia Roberts ja hänen työtoverinsa (2011) selvittivät preferenssijäsennyksen universaalisuutta – sitä, kuinka suuria kulttuurieroja on siinä, miten pitkiä puheenvuorojen väliset hiljaisuudet voivat olla, ennen kuin niitä aletaan pitää merkinä ongelmallisuudesta. Tutkijat rekrytoivat koehenkilöiksi italian, japanin ja amerikanenglannin puhujia ja antoivat kullekin ryhmälle omalla äidinkielellään kuultavaksi kahden puheenvuoron sekvenssejä. Näissä sekvensseissä ensimmäinen puhuja esitti joko pyynnön tai kannanoton, jonka jälkeen toinen puhuja joko vastasi pyyntöön myöntävästi tai esitti toisen samanmielisen kannanoton. Molemmat vastaustoiminnoista olivat siis periaatteessa preferoituja. Puheenvuorojen välisiä hiljaisuuksia kuitenkin vaihdeltiin eri sekvenssien välillä. Joskus puheenvuorot seurasivat toisiaan saumattomasti, toisinaan niiden välillä oli 0,6 sekunnin tai 1,2 sekunnin mittainen hiljaisuus. Koehenkilöiden tehtävänä oli arvioida asteikolla 1–5, kuinka halukas toinen puhuja kussakin tapauksessa oli vastaamaan pyyntöön, tai kuinka samanmielinen tämä oli ensimmäisen puhujan kanssa.

Tutkimuksessa havaittiin, että kaikista kolmesta maasta tulevat koehenkilöt tulkitsivat välittömän vastauksen joko merkiksi halukkuudesta suostua pyyntöön tai ilmaukseksi aidosta samanmielisyydestä. Vastaavasti mitä pidempi hiljaisuus vuorovaikutuksessa oli ennen toisen puhujan vastausta, sitä haluttomampana tai erimielisempänä tämä näyttäytyi. Tulokset viittaavat siihen, että hiljaisuuden vuorovaikutuksellisessa merkityksessä on jotain universaalia. Toisaalta eri maista tulevien koehenkilöiden välillä oli eroja sen suhteen, kuinka pitkiä vuorojen väliset hiljaisuudet saattoivat olla ennen kuin niitä alettiin pitää merkinä ongelmallisuudesta. Japanilaiset keskimäärin arvioivat puhujien aidon avuliaisuuden ja samanmielisyyden kaikkein korkeimmaksi, italialaiset kaikkein matalimmaksi, kun taas amerikkalaisten antamat arviot olivat jossakin tältä väliltä. Tämä

viittaa siihen, että preferenssijäsennyksen ilmenemismuodoissa voi olla kulttuurieroja, vaikka siihen lähtökohtaisesti orientoituttaisiin samansuuntaisesti kaikkialla maailmassa.

Toimintojen muotoileminen ja tunnistaminen on toinen mielenkiintoinen aihealue, jonka tutkimisessa vuorovaikutusaineistojen muokkaaminen voi joskus olla aiheellista. Kuten jo aiemmin mainittiin, keskusteluanalyysi perustuu ajatukselle kielenkäytöstä sosiaalisena toimintana. Sen sijaan se, mikä kussakin tilanteessa tekee puhujan käyttäytymisen tunnistettavaksi tietynlaisena toimintana, jää keskusteluanalyttisessä tarkastelussa avoimeksi. Näennäisesti selkeätkään kielelliset vihjeet, kuten kysymyslauseet, eivät suoraan kerro siitä, mitä puhuja on tekemässä (Heritage 2012). Lisäksi on aiheellista kysyä, kuinka toimintojen tunnistaminen ylipäätään tapahtuu. Onko esimerkiksi niin, että vuorovaikutuksen osallistujat keskittyvät ensin selvittämään puheenvuorojen kielellisen merkityksen, minkä jälkeen he vasta ottavat huomioon muita tekijöitä – kuten vuoron sekventiaalisien kontekstien – päätelläkseen millaisesta toiminnasta on kyse? Vai tunnistavatko nämä puheenvuoron edustamia puhetoimintoja jo ennen kuin puheenvuoro on saatettu loppuun, mikä edellyttäisi muiden resurssien yhtäaikaista hyödyntämistä jo puheenvuoron alusta asti?

Rósa Gísladóttir ja hänen työoverinsa suorittivat kaksi kokeellista tutkimusta, jossa he pureutuivat edellä mainittuihin kysymyksiin. Kummassakin kokeessa tutkimuksen osallistujien tehtävänä oli tunnistaa puheenvuorojen toiminnallisia merkityksiä. Tutkimuksen kannalta keskeisessä osassa olivat hollanninkieliset väitelauseet, kuten *"Ik heb een creditcard"*, *"Minulla on luottokortti"*, jotka tuotettiin kolmessa erilaisessa sekventiaalisessa ympäristössä, joissa niillä on erilainen toiminnallinen merkitys. Lause saattoi toimia vastauksena kysymykseen (*"Hoe ga je voor het ticket betalen?"*, "Millä aiot maksaa matkasi?"), epäsuorana vuo-

rovaikutuskumppanin esittämän tarjouksen (*"Ik kan je wat geld lenen voor het ticket"*, "Minä voin lainata sinulle rahaa") torjumisena tai tunnus-televana tarjouksena vuorovaikutuskumppanin ongelman (*"Ik heb geen geld om het ticket te betalen"*, "Minulla ei ole rahaa maksaa matkaani") ratkaisemiseksi. Ensimmäisessä kokeessa (Gísladóttir ym. 2012) koehenkilöiden suuntautumista kohdelausumien (esim. *"Minulla on luottokortti"*) toiminnallisten merkitysten eroihin tutkittiin siten, että *"kontekstilausuman"* kuulemisen jälkeen koehenkilöille esitettiin kohdelausuma kirjallisessa muodossa. Tällöin tutkijat saattoivat mitata koehenkilöiden lukunopeutta kun heitä oli pyydetty tunnistamaan, millaisesta toiminnosta lausumassa oli milloinkin kyse.

Tutkijat havaitsivat, että kontekstista riippuen koehenkilöiden lukunopeuksissa oli eroja jo lauseiden ensimmäisestä sanasta lähtien. Myöhemmässä Gísladóttirin ja hänen työtovereidensa (2014) suorittamassa kokeessa tutkimuksen koehenkilöt kuuntelivat edellä kuvatun kaltaisia kahden puheenvuoron vieruspareja samalla kun tutkijat mittasivat heidän aivojensa tapahtumasidonnoisia jännitevasteita (*event-related potentials*), eli pään pinnalta mitattavia aivojen sähköisen toiminnan muutoksia, joiden voidaan ajatella olevan esimerkiksi tiettyjen kognitiivisten tapahtumien aiheuttamia. Samansuuntaisesti kuin lukunopeutta mittaavassa tutkimuksessa, koehenkilöiden voitiin huomata prosessoivan alusta asti myös auditiivisesti esitettyjen lausumien toiminnallisia merkityksiä. Niissä tilanteissa, joissa kohdelausuman toimittama tehtävä oli torjuminen, relevantti tapahtumasidonnoinen jännitevaste ilmeni puheenvuoron ensimmäisen sanan ja verbin, mutta *ei* viimeisen sanan kohdalla. Tämä viittaa siihen, että toiminta on tullut tunnistetuksi jo ennen lausuman loppua – siitä huolimatta, että lauseen sisällön tarkempi ymmärtäminen edellyttää lauseen kuulemista loppuun asti. Toisaalta taas niissä tilanteissa, joissa

tunnistamisen kohteena olevan väitelauseen toimittama tehtävä oli tunnusteleavan tarjouksen esittäminen, relevantti jännitevaste ilmeni vasta lauseen viimeisen sanan kohdalla, mikä osoittaa, että näissä tapauksissa lauseen toiminnallisten merkitysten ymmärtäminen edellyttää koko lauseen kuulemista. Gísladóttirin ja hänen työtoveriansa tutkimusten tulokset viittaavat kokonaisuudessaan siihen, että lausumien vuorovaikutukselliset tehtävät keskustelusekvensseissä vaikuttavat niiden ymmärtämiseen ja tulkintaan.

Vuorovaikutusaineistojen kokeellinen tuottaminen

Edellä käsitelimme keskustelunanalyysin vaikutuspiirissä tehtyjä kokeellisia tutkimuksia, joissa kokeiden ärsykkeinä on käytetty luonnollisia ja muokattuja vuorovaikutusaineistoja. On kuitenkin olemassa toinen, oleellisesti erilainen tapa yhdistää keskustelunanalyysia ja kokeellista menetelmää. Tässä lähestymistavassa koehenkilöille ei esitetä vuorovaikutusaineistoa, vaan koehenkilöt itse tuottavat tutkimuksen kohteena olevan vuorovaikutusaineiston joko luonnollisissa ympäristöissä tai laboratorio-olosuhteissa. Seuraavassa käsittelemme ensin esimerkkejä tutkimuksesta, jossa tutkijat manipuloivat luonnollisessa ympäristössä tapahtuvaa vuorovaikutusta. Tämän jälkeen käymme läpi sellaista kokeellista keskustelunanalyyttistä vuorovaikutustutkimusta, jossa tutkimuksen kohteena oleva vuorovaikutusaineisto tuotetaan kokeellisesti laboratoriossa.

Kokeet luonnollisissa ympäristöissä

Laajasti ymmärrettyinä kokeellista vuorovaikutustutkimusta voi periaatteessa tehdä aivan tavallisissa arkisissa toimintaympäristöissä, joissa tutkija jollakin tavoin manipuloi meneillään olevaa vuorovaikutustilannetta. Ajatus tällaisista kokeista on ollut suosittu sosiaalipsykologian piirissä, jossa esimerkiksi Stanley Milgram ja hänen työ-

toverinsa (1986) tutkivat, kuinka yleisillä paikoilla palvelupisteisiin jonottavat ihmiset reagoivat, jos yksi tai useampi henkilö yrittää etuilla jonossa. Myös etnometodologian isä, Harold Garfinkel, teki opiskelijoidensa kanssa tavallisissa arkisissa ympäristöissä lukuisia vastaavanlaisia ”rikkomiskokeita”, joissa pyrittiin tietoisesti rikkomaan mitä moninaisimpia arkielämän sääntöjä ja itsestäänselvyksiä. Näiden tarkoituksena oli tutkia sosiaalisen maailman järjestyneisyyttä (Heritage 1996, 86–91). Garfinkelin näkemys oli, että kulttuuristen ja normatiivisten odotusten rikkominen on yhteydessä selontekovelvollisuuteen. Kulttuurisia ja normatiivisia odotuksia voi kuka tahansa periaatteessa rikkoa milloin vain, mutta silloin normien rikkojalta yleensä kaivataan toiminnalleen selitystä. Selitysten vaatiminen taas on puolestaan merkki osallistujien suuntautumisesta siihen, että odotuksia on rikottu. Rikkomiskokeiden avulla on näin ollen mahdollista päästä selville niistä kirjoittamattomista säännöistä, jotka ohjaavat ihmisten toimintaa.

Erityisesti Yhdysvalloissa rikkomiskokeiden suunnittelu ja toteuttaminen on edelleenkin osa sosiologian opiskelijoiden opinto-ohjelmaa. Myös Tanskassa Trine Heinemann ja Robb Mitchell (2014) suorittivat opiskelijoidensa kanssa laajan sarjan erilaisia rikkomiskokeita päästäkseen selville siitä, kuinka toisilleen tuntemattomat ihmiset voidaan yleisillä paikoilla saada ohjattua aktiiviseen vuorovaikutukseen toistensa kanssa. Yksi keskeinen kokeissa esiin tullut havainto oli, että osallistuakseen mihinkään tavallisuudesta poikkeavaan ihmiset tavallisesti vaativat selityksiä, miksi heidän pitäisi tehdä näin – mutta ihmiset olivat jossain määrin halukkaampia vastaamaan tällaisiin kutsuihin silloin kun ne esitettiin pyyntöinä, eikä tarjouksina, kuten tavallisesti tehdään. Joissakin tutkimuksissa on kerätty myös varsinaiseen keskustelunanalyysiin soveltuvia vuorovaikutusaineistoja. Esimerkiksi Julija Baranova (2015) on tutkinut sitä, millaisissa olosuhteissa ja

millaisiin keinoihin ihmiset vaativat toisilta selontekoja silloin, kun nämä toimivat odotustenvastaisesti. Rikkomiskokeessaan hän soitti ihmisille kysyen näiltä ilman minkäänlaisia selittelyjä, tietävätkö nämä ketään, kenellä olisi sikoja. Näin syntyi tilanteita, joissa vuorovaikutuskumppanit alkoivat kaivata soittajalta selontekoja. Selontekojakaan ei kuitenkaan vaadittu niissä tilanteissa, joissa vuorovaikutuskumppanilla oli soittajan kanssa riittävästi yhteistä tietoa pystyäkseen päättämään syyn soittajan toiminnalle.

Myös institutionaaliset ympäristöt ovat vuorovaikutuksen luonnollisia konteksteja, joissa voi tehdä vuorovaikutuskäytänteitä koskevia kokeita. Yksi esimerkki tällaisesta tutkimuksesta koskee sanavalintoja – asiaa, jonka tiedämme olevan mitä keskeisin vuorovaikutuksen resurssi, mutta johon liittyvistä syy-seuraus-suhteista on vaikea esittää täsmällisiä väitteitä. Tämä johtuu siitä, että sanavalintojen kontekstia, josta niiden merkitys kulloinkin kumpuaa, on hankala vakioida. John Heritage ja hänen työtoverinsa (2007) identifioivat kuitenkin yhden erityisen kontekstin, jossa sanavalintojen merkitystä voisi tutkia. He havaitsivat, että amerikkalaisten lääkärintausta-ottajien loppupuolella lääkäreiden kysyessä potilailtaan, oliko heillä vielä muita asioita, joista he haluaisivat puhua lääkärin kanssa, he lähes poikkeuksetta muotoilivat kysymyksensä: "Are there *any* other concerns you'd like to address during this visit?" Keskustelunanalyttisen tutkimustiedon pohjalta Heritage ja kumppanit oletivat, että *any*-sanana käyttö projisoi kielteistä vastausta. Niinpä he kehottivat osaa lääkäreistä vaihtamaan sen *some*-sanaksi, jonka he puolestaan oletivat projisoivan myönteistä vastausta. Tutkijoiden keskeinen mielenkiinnon kohde oli, voisivatko lääkärit yhtä sanaa vaihtamalla saada potilaat paljastamaan lääkärille ne huolenaiheet, joista he eivät olleet siihen mennessä lääkärille maininneet, mutta joista olivat ilmoittaneet etukäteen täyttämässään kyselylomakkeissa. Tutki-

muksen tulokset antoivat vahvaa tukea keskustelunanalyttisen tutkimustiedon kautta saaduille oletuksille. Ne potilaat, joille osoitetut kysymykset muotoiltiin *some*-sanaa käyttäen, vastasivat selvästi useammin lääkärin kysymykseen kertomalla "ylimääräiset" huolenaiheensa.

Vuorovaikutuskokeet laboratoriossa

Vuorovaikutusaineistoa voidaan tuottaa myös laboratorio-olosuhteissa. Joissakin tutkimuksissa pyrkimys on, että vuorovaikutuksen osallistujat keskustelisivat keskenään mahdollisimman luonnollisesti ja spontaanisti, samalla kun heidän toimintansa erilaisia behavioraalisia ja psykofysiologisia tekijöitä mitataan teknisin apuvälinein. Toisaalta vuorovaikutuksen osallistujien toimintaa saatetaan myös ohjata ja kontrolloida erilaisin tehtävänannoin. Seuraavaksi käsittelemme esimerkkejä kummankin tyyppisestä tutkimuksesta.

Keskustelunanalyysi on perinteisesti korostanut "vuorovaikutusjärjestelmän" (Goffman 1983) autonomisuutta, millä tarkoitetaan sen suhteellista riippumattomuutta mistään muusta kuin mikä on havaittavissa osallistujien ulkoisessa käyttäytymisessä tässä ja nyt. Kuitenkin viime aikoina eräät keskustelunanalyttikot ovat pitäneet tärkeänä selvittää vuorovaikutusjärjestelmän yhteyttä osallistujien sisäiseen todellisuuteen. Tämä on tapahtunut mittaamalla vuorovaikutuksen osallistujien autonomisen hermoston reaktioita, sydämenlyöntitiheyttä, hengitystiheyttä, ihon sähkönjohtavuutta ja kasvolihaskiväntä vuorovaikutuksen aikana. Tällaisen tutkimuksen tausta-ajatuksena on, että se järjestyneisyys, joka voidaan havaita vuorovaikutuksessa, on systeemissä yhteydessä siihen, kuinka vuorovaikutuksen osallistujat yksilöinä säätelevät sisäisiä tilojaan (Beebe & Lachman 2002).

Peräkylän johtama tutkimusryhmä on viime vuosina tutkinut vuorovaikutuksen osallistujien psykofysiologisia reaktioita tarinankerronnan

yhteydessä. Eräässä tutkimuksessa (Voutilainen ym. 2014) keskityttiin kysymykseen siitä, saavatko iloiset, surulliset ja ambivalentit tarinat tarinankerronnan vastaanottajissa aikaan erilaisia psykofysiologisia reaktioita. Tutkimusaineisto kerättiin tilanteista, joissa kahta koehenkilöä kerrallaan pyydettiin keskustelemaan elämänsä iloisista tapahtumista ja menetyksistä, samalla kun heidän autonomisen hermostonsa reaktioita mitattiin. Tämän jälkeen tutkijat luokittelivat kerrotut tarinat iloisein, surullisiin ja ambivalentteihin. He havaitsivat luokitusten olevan yhteydessä tarinankerronnan vastaanottajien psykofysiologisiin reaktioihin. Sydämenlyöntitiheyden todettiin olevan alhaisempi surullisten kuin iloisien ja ambivalenttien tarinoiden yhteydessä. Ihon sähkönjohtavuuden osalta tutkijat taas eivät havainneet merkitsevää eroa iloisien ja surullisten tarinoiden välillä. Tutkimuksen tärkein tulos koski kuitenkin ambivalentteja tarinoita, joiden kohdalla tarinankerronnan vastaanottajan psykofysiologiset reaktiot osoittivat sekä sydämenlyöntitiheyden että ihon sähkönjohtavuuden osalta enemmän kiihtyneisyyden merkkejä kuin iloiset ja surulliset tarinat. Tutkijat tulkitsivat tämän heijastavan tarinan vastaanottajan kognitiivisia vaikeuksia näiden pyrkiessä myötelämään affektiiviselta sävyltään epäselvää tai monitulkintaista tarinaa.

Vuorovaikutus ei ole vain puhetta, vaan vuorovaikutuksen osapuolten ollessa toistensa näköpiirissä nämä käyttävät myös katsetta, eleitä ja muita kehollisia resursseja rakentaakseen sosiaalista toimintaansa toisilleen tunnistettavaksi. Kehonliikkeiden, erityisesti katseen, on todettu näyttelevän keskeistä osaa esimerkiksi vuorovaikutukseen osallistumisen – tai osallistumattomuuden – ilmaisemisessa (Goodwin 1981), samoin kuin puheenvuorojen jakamisessa ja sitä kautta tapahtuvassa vuorottelun säatelemisessä (Duncan & Niederehe 1974; Mondada 2007). Vuorovaikutuksen laajempien toimintajaksojen rajakohtia saatetaan merkitä katseella (Rossano 2012). Kat-

se voi myös olla oleellinen osa tiettyjä sosiaalisia toimintoja, esimerkiksi vanhemman lapsellensa osoittamaa ojentavaa torumista (Kidwell 2005). Lisäksi kehonliikkeillä on todettu olevan pidempikestoisia sosiaalisten suhteiden tasolla ilmeneviä vaikutuksia; erityisesti silloin, kun vuorovaikutuksen osallistujat pitävät toisistaan ja haluavat rakentaa suhdettaan läheisemmäksi, heidän on todettu jäljittelevän toistensa asentoja ja liikkeitä (Chartrand & Bargh 1999). Vaikka vuorovaikutustutkijat korostavat sitä, ettei mitään ihmisten käyttäytymispiirrettä voida apriorisesti pitää vuorovaikutuksen kannalta merkityksettömänä, on kehon ja silmien hienovaraisista liikkeistä ja niiden vuorovaikutuksellisista seuraamuksista silti haasteellista tehdä yleistettäviä väitteitä. Tällaisessa tutkimuksessa kun pitäisi pystyä ottamaan huomioon niin valtava määrä erilaisia tekijöitä.

Vuorovaikutuksen siirtäminen luonnollisista spontaaneista tilanteista laboratorioon tarjoaa tutkijoille keinon hyödyntää ihmisten käyttäytymispiirteiden analyysissä nykyaikaista teknologiaa. Kehonliiketutkimuksessa voidaan käyttää laitteistoa, joka mittaa tutkittavan päällä olevaan pukuun kiinnitettyjen heijastimien paikkaa 100 kertaa sekunnissa. Näin liikkeistä saadaan kolmiulotteinen valopistejoukko, josta voidaan vertailla kehon asentoja, liikenopeuksia ja kiihtyvyyksiä eri koehenkilöiden ja tilanteiden välillä. Minimaalisia liikkeitä tarkasteltaessa optisen liiketunnistuksen tukena voidaan käyttää kiihtyvyyssantureita. Katsekäyttäytymisen analysoimiseksi koehenkilöiltä voidaan myös kerätä silmänliikeaineistoa.

Riitta Harin johtamassa, parhaillaan käynnissä olevassa tutkimusprojektissa pyrkimyksenä on hyödyntää edellä mainittua teknologiaa etsittäessä vastauksia keskusteluanalyysin(kin) kannalta merkityksellisiin kysymyksiin: Kuinka vuorovaihdot tapahtuvat kehollisesti? Kuinka vuorovaikutuksen osallistujat käyttävät kehoaan neuvotellessaan sekventiaalisista siirtymistä erilaisissa

toimintakonteksteissa? Missä määrin osallistujien kehonliikkeiden välillä tapahtuu samankaltaistumista erilaisissa toimintajaksoissa ja -ympäristöissä? Keskustelunanalyysin näkökulmasta suurimpana haasteena tällaisessa tutkimusotteessa on kehittää koeasetelmia, joissa luonnollisen vuorovaikutuksen dynamiikka säilyy keskeisiltä osin muuttumattomana, mutta joissa koehenkilöiden käyttäytymisessä ilmenee riittävästi toistuvia, keskenään vertailukelpoisia rakenteita, jotka sallivat osallistujien käyttäytymispiirteiden tarkastelun tilastollisilla menetelmillä. Tällaisten rakenteiden tulee lisäksi olla helposti tunnistettavia, jottei tutkimuksen luotettavuus kaadu vaikeuksiin niiden objektiivisessa identifioinnissa ja luokittelussa.

Pohdintaa

Tässä artikkelissa olemme käsitelleet keskustelunanalyysin vaikutuspiirissä tehtyä kokeellista tutkimusta. Ensiksi esittelimme tutkimuksia, joissa kokeiden ärsykeinä on käytetty joko luonnollisia tai muokattuja vuorovaikutusaineistoja. Tämän jälkeen kuvasimme tutkimuksia, joissa tutkimuksen kohteena olevia vuorovaikutusilmiöitä on pyritty tuottamaan kokeellisesti joko luonnollisissa ympäristöissä tai laboratoriossa. Kaikissa näissä tutkimuksissa tarkastelun kohteena on ollut jokin keskustelunanalyysin kannalta merkityksellinen ilmiö: vuorottelu ja siirtymän mahdollistavat kohdat, affiliaatio ja dominanssi, preferenssi, sosiaalisten toimintojen tunnistaminen, selontekovelvollisuus, sanavalinnat, vuorovaikutuksen psykofysiologinen perusta tai kehon liikkeet.

Vaikka kokeellisen tutkimuksen tekeminen edellyttää radikaalia irtiottoa monista keskustelunanalyysin keskeisistä periaatteista, kuten pitäytymisestä luonnollisissa vuorovaikutusaineistoissa sekä niiden ”motivoimattomasta”, aineistolähtöisestä tarkastelusta, näitä tutkimuksia

ja perinteistä keskustelunanalyysiä yhdistää kuitenkin kiinnostus siihen, kuinka vuorovaikutus toimii. Emanuel A. Schegloff (1991, 54–56) onkin todennut, ettei kokeelliselle tutkimukselle sinänsä ole keskustelunanalyysin piirissä periaatteellisia esteitä, vaan kysymys on siitä, kuinka tutkija uskoo voivansa tavoittaa tosielämän vuorovaikutusilmiöitä kokeellisen tutkimuksen omaleimaisessa institutionaalisessa viitekehyksessä. Sikäli kuin tutkijoiden pyrkimyksenä on kuvata aina vain uusia vuorovaikutuksen käytänteitä tullakseen kerta toisensa jälkeen vakuuttuneeksi niiden olemassaolosta, kokeellista tutkimusta ei tarvitakaan. Sen sijaan jos tällaisten käytänteiden olemassaolo halutaan ottaa tutkimuksen lähtökohdaksi, jotta päästäisiin tekemään tarkempia tutkimuksia niiden erityispiirteistä, kokeellista tutkimusta saatetaan hyvinkin tarvita. Kokeelliseen keskustelunanalyysiin liittykin nähdäksemme aivan erityisiä mahdollisuuksia toimia siltana sosiaalisten käytänteiden tutkimuksen ja muiden tieteenalojen (esim. biologian ja kognitiivisen psykologian) piiristä nousevien vuorovaikutusta koskevien kysymysten välillä.

Uudenlaisena tutkimuksen muotona kokeellinen keskustelunanalyysi kutsuu esiin joitakin tutkimuseettisiä pohdintoja. Perinteisessä keskustelunanalyysissä tutkimuksen eettisyyteen liittyvät kysymykset ovat keskittyneet pääasiassa kysymyksiin vuorovaikutuksen osallistujien tietoturvasta – siitä, missä määrin osallistujien henkilötietoja on tarpeen missäkin kontekstissa anonymisoida. Itse vuorovaikutustilannetta on eettisestä näkökulmasta yleensä pidetty suhteellisen ongelmattomana; periaatteenahan on ollut tutkia ainoastaan sellaista vuorovaikutusta, joka olisi tapahtunut joka tapauksessa, myös ilman tutkijaa. Tosin jo pelkkä videokameran mahdollisesti häiritsevä vaikutus on relevantti eettinen kysymys erityisesti sellaisissa keskusteluissa, joissa osallistujilla on tavalla tai toisella paljon liossa (Speer & Hutchby 2003). Kokeellisessa keskus-

telunalyysissa tietoturvakysymykset taas ovat suhteellisen ongelmattomia. Esimerkiksi liiketun-
nistusteknologiaa hyödyntävästä mittausdatasta
harva pystyisi tunnistamaan edes aviopuolisoaan.
Toisaalta kokeisiin osallistuminen edellyttää toi-
mimista myös sellaisissa vuorovaikutustilanteis-
sa, joihin koehenkilö ei muuten joutuisi. Tällöin
tulee tärkeäksi varmistaa, ettei tutkimustilantei-
siin liity liiallista henkistä kuormittavuutta ja että
koehenkilöillä on aidosti mahdollisuus keskeyttää
tutkimus milloin tahansa.

Sikäli kuin kokeellinen keskustelunalyysi
näyttäytyy yksinkertaisesti yhtenä kokeellisen
tutkimuksen muotona, herää kysymys siitä, mikä
sitten viime kädessä on keskustelunalyttisen
tiedon rooli siinä. Niissä tutkimuksissa, joissa
koehenkilöt arvioivat valmiiksi tuotettua vuoro-
vaikutusaineistoa ja nämä arvioinnit muodosta-
vat tutkimuksen varsinaisen aineiston, keskus-
telunalyysin rooli näyttäisi olevan enemmän
teoreettinen kuin metodinen. Keskustelunana-
lyysin tavat jäsentää sosiaalista vuorovaikutus-
ta motivoivat koeasetelmien laatimista ja tutki-
mustulosten tulkintaa, mutta niistä ei ole apua
tutkimusaineiston analysoinnissa, joka tapahtuu
puhtaasti määrällisin, tilastollisin menetelmin.
Toisaalta taas niissä tutkimuksissa, joissa koehen-
kilöt tuottavat tutkijoiden analysoitavaksi nimen-
omaan vuorovaikutusaineistoa, keskustelunana-
lyysi saa mahdollisuuden näyttää voimansa – ei
vain koeasetelmien laatimisen ja tutkimustulos-
ten tulkinnan apuna, vaan myös metodisena työ-
kaluna tutkimusaineiston analyysissa, esimerkiksi
vuorovaikutusilmiöiden luokittelussa. Tosin näis-
säkään tapauksissa kokeelliseen menetelmään
tavallisesti kuuluvan tilastollisen päättelyn vaa-
timukset eivät anna mahdollisuutta kovin hieno-
varaisten vuorovaikutusilmiöiden tarkasteluun.

Ajatus keskustelunalyysista teoriana on para-
doksaalinen, koska kuten aiemmin jo mainittiin,
keskustelunalyysissa on perinteisesti suhtau-

duttu hyvin epäilevästi vuorovaikutusta koske-
viin sosiaaliteoreettisiin teorioihin ja käsitteisiin;
näiden ei uskota tekevän oikeutta ihmisten väli-
sen vuorovaikutuksen kompleksisuudelle, vaan
ennemmin johtavan tutkijoita harhaan (ten Have
[1999] 2007, 29–31). Toisaalta kuitenkin erityises-
ti ensimmäisen ja toisen sukupolven keskus-
telunalyyttikkojen tutkimukset vuorottelusta,
sekventiaalisuudesta, korjausjäsennyksestä ja
preferenssistä voidaan nähdä erittäin teoreetti-
sina, vaikkei näiden tutkimusten statuksesta ni-
menomaan teoriona ole juurikaan keskusteltu
(ks. kuitenkin Heritage 2008). Uudempina kes-
kustelunalyttisinä teoriona voidaan taas näh-
dä esimerkiksi Heritagen (2012) kehittelyt epis-
teemisyydestä sekä Tanya Stiversin ja Federico
Rossanon (2010) pyrkimykset eritellä niitä tekijöi-
tä, jotka lisäävät lausuman vastaanottajan painet-
ta reagoida kuulemaansa omalla puheenvuorolla.
Myös monet muut viime vuosina ja vuosikymme-
ninä tehdyt keskustelunalyttiset tutkimukset
sisältävät tuloksia, joiden teoreettista potentiaa-
lia voisi hyödyntää paljon enemmän kuin tähän
mennessä on tehty.

Kuitenkin kenties kaikkein eniten teoreettista
potentiaalia sisältyy jo keskustelunalyysin per-
ruslähtökohtaan sosiaalisen vuorovaikutuksen
jäsentymisestä toimintoina. Tällöin kokeellinen
keskustelunalyysi voi kohdistua selvittämään
ennennäkemättömällä yksityiskohtaisuudella
erilaisten vuorovaikutuksen resurssien ominai-
suuksia – esimerkiksi sitä, saako lausuman ensim-
mäisen tavun sävelkorkeuden muutos puhujan
vaikuttamaan auktoritatiivisemmalta, tai tuot-
taako liikeradaltaan laajempi nyökkäys todennä-
köisemmin siirtymän päätöksentekosekvenssissä
eteenpäin – ja toimivatko tällaiset resurssit mah-
dollisesti eri tavoin riippuen vuorovaikutuksen
osallistujan ja havainnoitsijan sukupuolesta, yhe-
teiskunnallisesta asemasta, kulttuuritaustasta tai
vaikkapa kliinisestä statuksesta. Mahdollisuudet
ovat lukemattomat, ja potentiaalisten tutkimus-

kysymysten sosiologinen relevanssi on puhtaasti tutkijan kekseliäisyydestä kiinni.

Lähteet

- BARANOVA, JULIJA. 2015. *Eliciting Why-Interrogatives in Conversational Russian*. Vaitöskirja. Nijmegen: MPI for Psycholinguistics.
- BARTHEL, MATHIAS. 2014. "Projectability of List-Completions and the Timing of Speaker Change in Dialogue." ICCA2014-konferenssiesitys (UCLA), Los Angeles, 25.-29.6.2014.
- BEEBE, BEATRICE & FRANK LACHMANN. 2002. *Infant Research and Adult Treatment: Co-Constructing Interactions*. Hillsdale: Analytic Press.
- BURMAN, LEONARD E., ROBERT W. REED & JAMES ALM. 2010. "A Call for Replication Studies." *Public Finance Review* 38:6, 787-793.
- CHARTRAND, TANYA L. & JOHN A. BARGH. 1999. "The Chameleon Effect." *Journal of Personality and Social Psychology* 76, 893-910.
- DE RUITER, JAN PETER, HOLGER MITTERER & NICK ENFIELD. 2006. "Projecting the End of a Speaker's Turn. A Cognitive Cornerstone of Conversation." *Language* 82:3, 515-535.
- DUNCAN, STARKEY JR. & GEORGE NIEDEREHE. 1974. "On Signalling that it's Your Turn to Speak." *Journal of Experimental Social Psychology* 10, 234-247.
- ENFIELD, NICK. 2006. "Social Consequences of Common Ground." Teoksessa *Roots of Human Sociality*, toim. Nick Enfield & Stephen C. Levinson. Oxford: Berg, 399-430.
- GÍSLADÓTTIR, RÓSA S., DOROTHEE J. CHWILLA & STEPHEN C. LEVINSON. 2014. "Neuropragmatics and Conversation. Experimental Findings on Action Ascription." ICCA2014-konferenssiesitys (UCLA), Los Angeles, 25.-29.6.2014.
- GÍSLADÓTTIR, RÓSA S., DOROTHEE J. CHWILLA, HERBERT SCHRIEFERS & STEPHEN C. LEVINSON. 2012. "Speech Act Recognition in Conversation. Experimental Evidence." Teoksessa *Proceedings of the 34th Annual Meeting of the Cognitive Science*, toim. N. Miyake, D. Peebles & R. P. Coope. Austin: Cognitive Science Society, 1596-1601.
- GOODWIN, CHARLES & MARJORIE HARNES GOODWIN. 1987. "Concurrent Operations on Talk. Notes on the Interactive Organisation of Assessments." *IPRA Papers in Pragmatics* 1, 1-54.
- GOODWIN, CHARLES. 1981. *Conversational Organization. Interaction Between Speakers and Hearers*. New York: Academic Press.
- GOFFMAN, ERVING. 1983. "Presidential Address. The Interaction Order." *American Sociological Review* 48:1, 1-17.
- HAAKANA, MARKKU, MINNA LAAKSO & JAN LINDSTRÖM. 2009. "Introduction. Comparative Dimensions of Talk in Interaction." Teoksessa *Talk in Interaction. Comparative Dimensions*, toim. Markku Haakana, Minna Laakso & Jan Lindström. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 15-47.
- HACKING, IAN. 1988. "Telepathy. Origins of Randomization in Experimental Design." *Isis* 79:3, 427-451.
- HARRÉ, ROM. 1997. "Social Life as Rule-governed Patterns of Joint Action." Teoksessa *The Message of Social Psychology. Perspectives on Mind in Society*, toim. Craig McGarty & S. Alexander Haslam. Oxford: Blackwell, 129-145.
- HEINEMANN, TRINE & ROBB MITCHELL. 2014. "Breaching Barriers to Collaboration in Public Places." Teoksessa *TEI'14 Proceedings of the 8th International Conference on Tangible, Embedded and Embodied Interaction*, toim. A. Butz & S. Greenberg. Association for Computing Machinery, 213-220.
- HERITAGE, JOHN. 2008. "Conversation Analysis as Social Theory." Teoksessa *The New Blackwell Companion to Social Theory*, toim. Bryan Turner. Oxford: Blackwell, 300-320.
- HERITAGE, JOHN. 2012. "Epistemics in Action. Action Formation and Territories of Knowledge." *Research on Language and Social Interaction* 45:1, 1-29.
- HERITAGE, JOHN. 1996. *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Jyväskylä: Gaudeamus.
- HERITAGE, JOHN, JEFFREY ROBINSON, MARC ELLIOTT, MEGAN BECKETT & MICHAEL WILKES. 2007. "Reducing Patients' Unmet Concerns in Primary Care. The Difference One Word Can Make." *Journal of General Internal Medicine* 22:10, 1429-1433.
- HIRVENKARI, LOTTA, JOHANNA RUUSUVUORI, VELI-MATTI SAARINEN, MAARI KIVIOJA, ANSSI PERÄKYLÄ & RIITTA HARI. 2013. "Influence of Turn-taking in a Two-person Conversation on the Gaze of a Viewer." *PLoS ONE* 8:8, e71569.
- HOLLER, JUDITH & KOBIN KENDRICK. 2015. "Unaddressed Participants' Gaze in Multi-party Interaction. Optimizing Reciprocity." *Frontiers in Psychology* 6:98.
- HUGHES, REBECCA & BEATRICE SZCZEPEK REED. 2011. "Learning about Speech by Experiment. Issues in the Investigation of Spontaneous Talk within the Experimental Research Paradigm." *Applied Linguistics* 32:2, 197-214.
- KIDWELL, MARDI. 2005. "Gaze as Social Control. How Very Young Children Differentiate 'the Look' from a 'Mere Look' by their Adult Caregivers." *Research on Language and Social Interaction* 38:4, 417-449.
- KIESLER, DONALD J. 1983. "The 1982 Interpersonal Circle. A Taxonomy for Complementarity in Human Transactions." *Psychological Review* 90, 185-214.
- LEARY, TIMOTHY. 1957. *Interpersonal Diagnosis of Personality*. New York: Ronald.

- LEHTONEN, JAAKKO, KARI SAJAVAARA. 1985. "The Silent Finn." Teoksessa *Perspectives on Silence*, toim. Deborah Tannen & Muriel Saville-Troike. Norwood: Ablex, 193-204.
- LEVITT, STEVEN D. & JOHN A. LIST. 2007. "What do Laboratory Experiments Measuring Social Preferences Reveal about the Real World?" *Journal of Economic Perspectives* 21:2, 153-174.
- LIZDEK, IVANA, PAMELA SADLER, ERIK WOODY, NICOLE ETHIER & GILES MALET. 2012. "Capturing the Stream of Behavior. A Computer-Joystick Method for Coding Interpersonal Behavior Continuously Over Time." *Social Science Computer Review* 30:4, 513-521.
- MILGRAM, STANLEY, HILARY J. LIBERTY, RAYMOND TOLEDO & JOYCE WACKENHUT. 1986. "Response to Intrusion into Waiting Lines." *Journal of Personality and Psychology* 51:4, 683-689.
- MONDADA, LORENZA. 2007. "Multimodal Resources for Turn-Taking. Pointing and the Emergence of Possible Next Speakers." *Discourse Studies* 9:2, 194-225.
- PERÄKYLÄ, ANSSI, PENTTI HENTTONEN, LIISA VOUTILAINEN, MIKKO KAHRI, MELISA STEVANOVIC, NIKLAS RAVAJA & MIKKO SAMS. ILMESTYY. "Sharing the Emotional Burden. Recipient Affiliation Calms Down the Storyteller."
- RICHTER, CURT P. 1953. "Free Research versus Design Research." *Science* 118, 91-93.
- ROBERTS, FELICIA, PIERA MARGUTTI & SHOJI TAKANO. 2011. "Judgments Concerning the Valence of Inter-turn Silence Across Speakers of American English, Italian, and Japanese." *Discourse Processes* 48, 331-354.
- ROSSANO, FEDERICO. 2012. *Gaze Behavior in Face-to-Face Interaction*. Max Planck Institute for Psycholinguistics Series.
- SACKS, HARVEY. 1992. *Lectures on Conversation*, osa 1, toimittanut Gail Jefferson. Oxford: Basil Blackwell.
- SACKS, HARVEY, EMAUEL A. SCHEGLOFF & GAIL JEFFERSON. 1974. "A Simplest Systematics for the Organisation of Turn-Taking for Conversation." *Language* 50:4, 696-735.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 1991. "Reflections on Talk and Social Structure." Teoksessa *Talk and Social Structure. Studies in Ethnomethodology and Conversation Analysis*, toim. Deirdre Boden & Don H. Zimmerman. Cambridge: Polity Press, 44-70.
- SCOLLON, RONALD & SUZANNE SCOLLON. 1981. *Narrative, Literacy and Face in Interethnic Communication*. Norwood: Ablex.
- SELTING, MARGRET. 1996. "On the Interplay of Syntax and Prosody in the Constitution of Turn Constructional Units and Turns in Conversation." *Pragmatics* 5, 371-388.
- SELTING, MARGRET. 2010. "Affectivity in Conversational Storytelling. An Analysis of Displays of Anger or Indignation in Complaint Stories." *Pragmatics* 20, 229-77.
- SHAPLEY, HARLOW. 1964. *Of Stars and Men. Human Response to an Expanding Universe*. Westport: Greenwood Press.
- SPEER, SUSAN A. & IAN HUTCHBY. 2003. "From Ethics to Analytics. Aspects of Participants' Orientations to the Presence and Relevance of Recording Devices." *Sociology* 37:2, 315-337.
- STEVANOVIC, MELISA & MIKKO KAHRI. 2011. "Puheäänen musiikilliset piirteet ja sosiaalinen toiminta. Kohti prosodian sosiologiaa." *Sosiologia* 48:4, 1-24.
- STIVERS, TANYA & FEDERICO ROSSANO. 2010. "Mobilising Response." *Research on Language and Social Interaction* 43:1, 3-31.
- TANNEN, DEBORAH. 1984. "The Pragmatics of Cross-Cultural Communication." *Applied Linguistics* 5:3, 189-195.
- TANNEN, DEBORAH & MURIEL SAVILLE-TROIKE (TOIM.) 1985. *Perspectives on Silence*. Norwood: Ablex.
- TANNEN, DEBORAH. 1985. "Silence. Anything But." Teoksessa *Perspectives on Silence*, toim. Deborah Tannen & Muriel Saville-Troike. Norwood: Ablex, 93-111.
- TEN HAVE, PAUL. [1999] 2007. *Doing Conversation Analysis. A Practical Guide*. 2. painos. Lontoo: SAGE.
- VOUTILAINEN, LIISA, PENTTI HENTTONEN, MIKKO KAHRI, NIKLAS RAVAJA, MIKKO SAMS & ANSSI PERÄKYLÄ. 2014. "Affective Stance, Ambivalence and Psychophysiology." *Journal of Pragmatics* 68, 1-24.